

سنت مستحبی که شرط ایمان است

دو دست به رنگ زرد در اطراف یک حجم ده ضلعی. این تصویری است که همه ما از صندوق صدقه پیدا کرده‌ایم. صندوق‌هایی که در گوشه و کنار شهر دیده می‌شوند و از سنت نیکوی کمک به نیازمندان حکایت دارند؛ هرچند در سال‌های اخیر کم حرف و حدیث پیرامون این صندوق‌ها مطرح نبوده است.

دو دست به رنگ زرد در اطراف یک حجم ده ضلعی. این تصویری است که همه ما از صندوق صدقه پیدا کرده‌ایم. صندوق‌هایی که در گوشه و کنار شهر دیده می‌شوند و از سنت نیکوی کمک به نیازمندان حکایت دارند؛ هرچند در سال‌های اخیر کم حرف و حدیث پیرامون این صندوق‌ها مطرح نبوده است.

صدقه، کاری انسانی و اسلامی
صدقه دادن اگرچه نوعی کار «انسانی» است اما در سال‌های بعد از پیروزی انقلاب و تشکیل کمیته امداد با آیه و حدیث گره خورده ماهیت «اسلامی» یافته است. هر انسانی در اسلام چند وظیفه مالی دارد. در این میان دو وظیفه واجب شمرده شده که لزوماً باید به حاکم یا مراجع تقلید داده شوند تا در امور مشخص خرج شوند (خمس و زکات) و نوع دیگری از صدقه که تحت عنوان انفاق هم خوانده شده معمولاً به صورت مستقیم میان شهروندان صورت می‌گیرد. این کار که عنوان فقهی مستحب به آن داده شده در سال‌های اخیر و با پیچیده شدن زندگی‌ها به دست نهادهای متصدی همچون کمیته امداد یا سازمان‌های غیردولتی خیریه صورت می‌گیرد.

تعریف و تقسیم بندی صدقه
صدقه بنا به تعریف چیزی است که انسان آن را به قصد قربت از مال خود خارج می‌کند. واژه صدقه از «صدق» گرفته شده که در اصل، نقطه مقابل «کذب» است. «صدق» همچنین به معنای «کامل از هر چیز» نیز به کاررفته است. در این چارچوب صدقه نشانه راستی و درست‌ی ایمان به خدا و تعالیم او یا راستی باطن فرد تفسیر می‌شود. گفته شد که صدقه از یک منظر به دو نوع واجب و غیرواجب تقسیم می‌شود. صدقه واجب میزان مشخصی دارد اما در مورد صدقه مستحب میزانی معلوم نشده است. ریالی باشد یا میلیاردری؛ آنچه مهم است نفس کمک به دیگران است.

شواهدی از تاکید اسلام بر صدقه
در مورد تاکید اسلام بر سنت صدقه جای هیچ تردیدی نیست. کلمه صدقه 9 بار در قرآن ذکر شده است؛ مثلاً در آیه 60 سوره توبه آمده است که «انما الصدقات للفقراء». به علاوه باید دانست که این موضوع تحت عناوین دیگری همچون انفاق هم در قرآن آمده است. این تاکید از یک زاویه دیگر هم قابل فهم است. از آنجا که در قرآن داستان صاحبان بوستانی آمده که چون سوگند یاد کردند از میوه‌های باغ برای تهیدستان سهمی نگذارند، عذاب الهی بر سرشان آمد و باغ آنان سوخت و از آنجایی که در احادیثی از پیامبر و امام باقر آمده شرط ملقب شدن به عناوینی مانند مومن راستین و شیعه، صدقه دادن و کمک به فقراست. البته اسلام در کنار نهاد صدقه، نهادهای دیگری چون قرض الحسنه را هم برای کمک به نیازمندان جامعه نهاده است. به این ترتیب این سوال ایجاد می‌شود که چه نیازی به وجود این تعداد نهاد برای کمک به فقرا بوده است؟

چرا نهادهای کمک به دیگران در اسلام به وفور دیده می‌شود؟
نخستین جوابی که می‌توان به این سوال داد رسالت اجتماعی اسلام است. اسلام از زمره ادیانی است که علاوه بر سعادت دنیای فردی انسان‌ها به خوشبختی اجتماعی آنان هم اهمیت می‌دهد و چنین تعالیمی دارد که «مسلمان نیست کسی که در همسایگی او فردی سرگرسنه بر بالین بگذارد.» درعین حال نمی‌توان انباشت تجربه تاریخی را هم نادیده گرفت.

در طول تاریخ از بدو ظهور اسلام تاکنون اولاً اقشار ضعیف به دلیل این که دستیابی به حقوق خود را در اسلام می‌دیدند به اسلام رویکرد بیشتری داشتند و از آن طرف فشار حکومت‌های دیگر بر مسلمانان یا ناکارآمدی حکومت‌های جوامع اسلامی باعث می‌شد اقشار ضعیف مالی در میان مسلمانان بسیار باشند و از این زاویه، میزان توجه اسلام به نهادی چون صدقه قابل توضیح است.

چگونه باید صدقه داد؟
نیک است بدانید که اسلام در مورد این وظیفه هم فقط به بیان حکم کلی مثل وجوب خمس یا استحباب صدقه اکتفا نکرده و برای جزئیات آن هم نظر داده است. آن گونه که از سخنان معصومین (ع) و آیات قرآن استفاده می‌شود صدقه دارای شرایطی است، از جمله این که صدقه باید از اموال حلال، خوب و سالم باشد. بدیهی است که نمی‌توان از مال حرام به دیگران صدقه داد و انتظار پاداش داشت یا این که به شکل غلطی تصور کرد این کار باعث حلیت مال خواهد شد. در همین زمینه گفته شده باید انفاق و صدقه از اموالی باشد که آنها را دوست داریم و مورد علاقه ماست. سومین شرط این است که صدقه و انفاق مخفی باشد تا شأن صدقه گیران حفظ و کرامت انسانی آنان رعایت شود. در همین چارچوب گفته شده صدقه و انفاق همراه با آزار و منت نباشد. به علاوه گفته شده که مثل همه اعمال عبادی انفاق و صدقه باید توأم با اخلاص و خلوص نیت باشد و انفاق کننده هرگز خود را مالک حقیقی تصور نکرده، بلکه خود را واسطه بین خدا و خلق بداند.

موارد مصرف صدقه چیست؟
از زاویه دیگر، مصارف خرج صدقه هم ذکر شده است. در آیه 60 سوره توبه آمده صدقه برای فقرا، مساکین (فقیر به معنی کسی است که در زندگی خود کمبود مالی دارد، هر چند مشغول کسب و کاری باشد و هرگز از کسی درخواست کمک نکند، اما مسکین کسی است که نیازش شدیدتر و دستش از کار کوتاه است و به همین جهت از این و آن

درخواست کمک می کند.) عاملان و جمع آوری کنندگان زکات که آنچه به آنها داده می شود در حقیقت به منزله مزد و اجرت آنهاست، «مُؤَلَّفَهُ قُلُوبُهُمْ» یعنی کسانی که انگیزه معنوی نیرومندی برای پیشبرد اهداف اسلامی ندارند و با تشویق مالی می توان تألیف قلب و جلب محبت آنان را نمود، برای آزاد ساختن بردگان (که اکنون موضوعیت ندارد لکن شاید بتوان برای آزادی زندانیان از آن ملاک گرفت)، برای ادای دین بدهکاران و آنها که بدون جرم و تقصیر زیر بار بدهکاری مانده و از ادای آن عاجز شده اند، مصرف در راه خدا و منظور آن، تمام راه هایی است که بر گسترش و تقویت آیین الهی منتهی شود و در نهایت «و ابن سبیل» و کمک به واماندگان در راه، مسافرانی که برای علتی در راه مانده و زاد و توشه کافی برای رسیدن به مقصد ندارند، استفاده می شود.

افراط ممنوع!

البته جالب است بدانید که در اسلام با وجود این مقدار اهمیت دادن به صدقه، برای آن محدودیت هایی وجود دارد. در سوره اسراء آمده: دستت را بسته بر گردنت قرار نده (بخیل نباش) و آن را بسیار باز نکن (به حد افراط گشاده دست نباش).

در کنار این شاهد مثال، سیره ائمه هم در برخورد با سائلان سیره معتدلی بوده است؛ مثلا در روایات هست که امام صادق (ع) سائلان را امتحان می کرد که قانع اند یا حریص و اگر حریص بود، انفاق بیشتری به او نمی کرد یا این که اگر سائل یا فقیر ناشناسی به ایشان رجوع می کرد کمتر از موارد معمول به او کمک می کرد. در عین حال ذکر این نکته ضروری است که در اسلام تکدیگری هم یک سنت مذموم شناخته شده و از این طریق تلاش شده در طرف تقاضا هم محدودیت هایی به وجود آید.

صدقه در ایران

فضای عمومی ایران و نظریات ایرانیان به صدقه به تبع نفوذ اسلام و آموزه های اسلامی در میان ایرانیان، مثبت است. البته علاوه بر اسلام، دیگر دوستی ایرانیان در کنار محبت و صفای باطنی شرقی هم دیگر عوامل موثر در نفوذ فرهنگ کمک به دیگران در میان ایرانیان است. متأسفانه پژوهش های عینی کمی در مورد جایگاه صدقه در جامعه ایرانی شکل گرفته است. یکی از معدود پژوهش های جالب توجه در این زمینه، پژوهش مرکز مطالعات رسانه ای روزنامه همشهری در مورد صدقه است که در سال 86 و با جامعه آماری حدود 1200 نفری از مردم تهران صورت گرفت.

96 درصد مردم صدقه می دهند

در نتایج این نظرسنجی مشخص شد 96 درصد از پاسخگویان صدقه می دهند. از این میزان دلیل 83 درصد از پاسخگویان برای دادن صدقه دفع بلا، دلیل 11 درصد نعدوستی و دلیل 6 درصد از افراد توصیه پیامبر است. خود این که افراد در دادن صدقه هم نوعی نگاه به سرنوشت خود دارند موضوع جالب و قابل بحثی است. در میان آن 4 درصدی هم که صدقه نمی دهند؛ 44 درصد گفته اند اعتقادی به این کار ندارند.

از منظر زمانی، 54 درصد پاسخگویان هر روز صدقه می دهند. 28 درصد هم گفته اند هر وقت بتوانیم و 5 درصد هم در ابتدای ماه این کار را می کنند اما باز هم جالب است که 13 درصد از مردم گفته اند هنگام احساس خطر این کار را انجام می دهند.

می دانیم که لزومی ندارد صدقه حتما پول باشد بلکه کمک کردن و صدقه دادن به صورت غیرنقدی و کالایی هم ممکن است. با این حال 99 درصد از پاسخگویان این نظرسنجی وجه نقد (پول)، صدقه می دهند. از نظر این که صدقه به چه نهادی تحویل می شود 57 درصد پاسخگویان صندوق صدقات (اغلب متعلق به کمیته امداد) را بیان کرده اند. 32 درصد هم گفته اند که به متکدیان صدقه نمی دهند که نکته مثبتی است.

تهدیدهای پیش رو

البته علاوه بر این نظرسنجی آمار کمیته امداد از میزان صدقات جمع آوری شده یا مثلا حجم گوسفندان قربانی شده در عید قربان در آسایشگاه کهریزک، نشان از جا افتادن فرهنگ صدقه در میان مردم دارد. با این حال مواردی چون سرقت های افراد معتاد از صندوق ها که شیوع قابل ملاحظه ای یافته، سوءاستفاده از صندوق های جعلی برای کسب پول یا ایجاد برخی شبهات در مورد مصارف صدقه باعث شده تهدیداتی هر چند کوچک در مسیر راه باشد. در این شرایط به نظر می رسد که این وظیفه نهادهای مسئول جمع آوری صدقات در جامعه است که شبهات را برطرف کنند و به پیرایه های این سنت زیبا خاتمه دهند تا این که اصل سنت باقی بماند. در غیر این صورت در فضای تعاملات شلوغ شهری امروز بعید نیست که صدقه فراموش شود و در همسایگی ما فردی سر گرسنه بر بالین بگذارد.

منابع در دفتر روزنامه موجود است
مصطفی مسجدی آرائی / جام جم